

DİCLE AKAR
MATTHIAS BJØRNLUND
TANER AKÇAM
Soykırımdan Kurtulanlar

İletişim Yayınları 2744 • Araştırma-İnceleme Dizisi 450

ISBN-13: 978-975-05-2656-5

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Ahmet Insel

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Türkiye'den Suriye'ye sığınmaya giden

beş Ermeni yetimi, 1923 (Near East Relief Historical Society Arşivi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DİCLE AKAR
MATTHIAS BJØRNLUND
TANER AKÇAM

Soykırımdan Kurtulanlar

Halep Kurtarma Evi Yetimleri

DİCLE AKAR 1965'te Diyarbakır'da doğdu. 1988'de Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomi Bölümü'nden mezun oldu. 1999 yılında Kanada'nın Toronto kentine göçtü. 2007'de Trent Üniversitesi (Ontario, Kanada) Eğitim Fakültesi'nden mezun oldu. 2015 Ağustosundan beri de Berlin International School'da Ekonomi ve İşletme dersleri veriyor. 2009 yılında Clark Üniversitesi ve Avrupa Dersim Dernekleri Federasyonu ile birlikte 1937/38 Dersim Sözlü Tarih Projesi'ni başlattı ve genel koordinatörlüğünü yaptı.

MATTHIAS BJØRNLUND 1967'de Kopenhag, Danimarka'da doğdu. 1992 yılında Kopenhag Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Bu tarihten sonra, yaptığı diğer işlerin yanı sıra, Danimarka Holokost ve Soykırım Çalışmaları Merkezi'nde bağımsız arşiv tarihçisi ve çevirmeni olarak çalıştı. Ermeni soykırımı üzerine Danca ve İngilizce kitaplar ve makaleler yayımladı. 2011 yılından beri Kopenhag'da Yurt Dışında Eğitim Enstitüsü'nde (DIS) Amerikalı üniversite öğrencilerine tarih ve sosyal bilimler alanında dersler veriyor. Şu anda iki tane araştırma projesi üzerinde çalışıyor. Bunlardan birisi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Danimarkalılar" ve bir diğeri de "Soğuk Savaş Sırasında Danimarka-Ermeni İlişkileri".

TANER AKÇAM 1953'te doğdu. 1976 Martı'nda sorumlu yazı işleri müdürü olduğu *Devrimci Gençlik* dergisindeki yazıları nedeniyle on yıla yakın hapis cezasına çarptırıldı. 1977 Martı'nda Ankara Merkez Cezaevi'nden firar etti. 1988'de Hamburg Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde şiddet, kültür ve insan hakları konularında çalışmaya başladı. 1991'de yayımlanan *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu* (İletişim Yayınları), Ermeni sorunu etrafındaki çalışmalarının başlangıcına denk düşer. 1996'da Hannover Üniversitesi'nden sosyoloji ve tarih doktorası alan Akçam, Ermeni soykırımı ve Türk milliyetçiliği konusunda çok sayıda esere imza attı. Akçam, 2008 yılından beri Clark Üniversitesi Tarih Bölümü Holokost ve Soykırım Çalışmaları Merkezi'nde bulunan Kaloosdian/Mugar kürsüsünde çalışmalarını sürdürmektedir.

Kitaptaki fotoğrafları bulmamıza yardımcı olan ve kullanımımıza izin veren
aşağıdaki kişi ve kurumlara teşekkür ederiz:

Rebecca Jinks, Abraham D. Krikorian & Eugene L. Taylor,
Maurice Misak Kelechian, Elyse Semerdjian, Mogens Højmark,
AGMI Erivan, Near East Relief Historical Society (NER Arşivi),
Rockefeller Archive Center, League of Nations.

İÇİNDEKİLER

KİTAP HAKKINDA.....	7
---------------------	---

ÖNSÖZ 1

Halep Yetimhanesi Kayıtları

DİCLE AKAR.....	11
Kişisel bir not	11
Yetimhane kayıt defterleri	12
Kayıtlar hakkında genel gözlemler	19
Resmî devlet politikaları.....	19
<i>Asker ailelerinin durumu</i>	21
Sürgüne tabi tutulan Ermenilerin yaşadıkları.....	22
<i>Yetişkin erkekler</i>	22
<i>Kadınlar ve çocuklar</i>	23
<i>Kaçışlar</i>	28
Müslüman halkın tutumu.....	31
<i>Diğer gruplar</i>	33
Karen Jeppe'nin işlettiği Halep Kurtarma Evi bağlamında Milletler Cemiyeti.....	34
Ahmet Tetik ve Cihan Güneş'in Halep Sığınma Evi 1922-1927 Kitabı Hakkında.....	37
<i>Çeviri hataları</i>	37
<i>Kasıtlı tahrifatlar</i>	39

ÖNSÖZ 2

**Halep Kurtarma Evi Kayıtları:
Ermeni Soykırım Hikâyeleri**

MATTHIAS BJØRNLUND.....	45
Arka plan ve bağlam: Karen Jeppe ve Danimarkalı Ermeni Dostları	50
Karen Jeppe Suriye’de	62
Arama istasyonları ve Kurtarma Evi	66
Koloniler	70
Mülteci kampı	72
Ortaklar	73
Çalışmaların son bulması	75
Ek A	77
Ek B	80
Ek C	82

ÖNSÖZ 3

**Halep Kurtarma Evi, Karen Jeppe
ve Ermeni Kadın ve Çocuklar**

TANER AKÇAM.....	83
Devlet eliyle zorla asimilasyon	84
Mahmut Kâmil Paşa’nın telgrafları	91
Konsolosluk raporlarından bazı örnekler	93
Asimilasyonu teşvik programı	95
Devlet görevlileri ve kadın ve kızlara yönelik şiddet	97
Zorla satışlar ve eve kapatmalar	99
Rakamlar	104
Savaş sonrası kurtarma çalışmaları	107
Osmanlı Hükümeti ve Milletler Cemiyeti’nin girişimleri	109

**Halep Kurtarma Evi Kayıtlarından
Seçmeler**.....

117

KİTAP HAKKINDA

Milletler Cemiyeti 1921 yılında, Ermeni Soykırımı'ndan hayatta kalan Ermeni kadın ve çocukların bulunması ve yeniden yaşama kazandırılmaları için Halep'te, Halep Kurtarma Evi olarak adlandırılan bir örgüt kurdu. Kabul Evi veya Cemiyet Evi olarak da adlandırılan bu kurum, Milletler Cemiyeti ve Ermenilerin Danimarkalı Dostları adlı bir kuruluş tarafından birlikte yönetiliyordu. Kurtarma Evi'ne gelen kadın ve çocuklar için özel defterler tutuldu. Bugün bu defterler, İsviçre'nin Cenevre kentindeki Milletler Cemiyeti Arşivi'nde bulunmaktadır.

Çocuk ve kadınlar hakkında tutulan toplam kayıt 1.700 civarındadır. Her bir defter, 100 âdet mağdura ait bilgi içermektedir. Hayatta kalmayı başaran bu insanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her bölgesinden ve çok farklı sosyal, politik ve ekonomik koşullardan gelmişlerdi ve her biri soykırım sırası ve sonrasında başlarından geçenleri anlatmaktadırlar. Çoğu tek sayfadan ibaret olan bu formlarda, mağdurun ve ebeveynlerinin isimlerinin yanı sıra doğum yeri ve yaşları hakkında bilgiler vardır. Bazı kayıtlarda, başta anne baba olmak üzere, aile mensupları hakkında verilen bilgiler, çocuklar hatırlayamadıkları için eksiktir. İlgili sayfada kurtarılanların bir de vesikalık fotoğrafı bulunmaktadır.¹

1 The League of Nations Archives, Geneva, "Records of the Nansen Internatio-

Elinizdeki kitapta, bu tutanaklardan seçilmiş 300 civarında kaydı okuyacaksınız. Tutanakların tamamı aşamalı olarak bilgisayar ortamına aktarılmaya başlanmıştır ve bunlara Armenocide (www.armenocide.net) sitesinden ulaşmak mümkündür.

Kayıtlardan yaptığımız seçmelerin başına üç ayrı uzun önsöz yazdık. Önsözler, konunun anlaşılması için son derece önemli arka plan bilgileri sunmaktadır. Dicle Akar, tüm kayıtların içerikleri hakkında genel bir döküm çıkardı ve istatistiki bilgiler verdi. Matthias Björnlund, Milletler Cemiyeti ve Danimarka Arşivleri başta olmak üzere, dönemin önemli yayınlarını da tarayarak Halep Yetimhanesi'nin hikâyesini yazdı. Taner Akçam, Osmanlı belgelerine dayanarak, soykırım sırasında yetimlere yönelik izlenen politikaların esaslarını açıklamaya çalıştı.

Defterlerdeki bilgilerin çevirilerinde sayfa düzeni, orijinal paragraflar olduğu gibi korundu. Kimlik bilgileri başlıklarda orijinale uygun olarak aktarıldı; ancak metin içinde mümkün olduğu kadar Türkçe karşılıkları kullanıldı.

Soykırım kurbanı kadın ve çocukların ifadeleri, Kurtarma Evi'ne kabulleri sırasında ana dili İngilizce olmayan çalışanlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu nedenle dile ilişkin bazı sorunlar ana metne bağlı kalınarak çözülmeye çalışıldı. Çevirileri yaparken el yazılarının okunmasında yaşanan zorluklar nedeniyle bazı özel isim ve şehirlerin yazımında ufak tefek sorunlar çıktı. Metinlerde kullanılan tarih formatları, kurum isimlerinin kısaltmaları vs. Türkçeye çevirilirken standardize edilerek aktarıldı. (Örneğin Yakın Doğu Yardım Örgütü, Y.D.Y.Ö. olarak, 01.01.1923 ise 1 Ocak 1923 olarak yazıldı.) Hemen her tutanağın arka sayfasında, ilgili kişinin Kurtarma Evi'nde bir müddet kaldıktan sonra nereye gittiği hakkında bir kısmı kırmızı kalemle tutulmuş notlar vardır. Bu notlar, paragraflar arasında görünür boşluk bırakılarak aktarıldı.

Kitapta kullanılacak kayıtları seçme işlemine başlamadan önce, hikâyelerin birbirine ne kadar çok benzediğini düşün-

---

nal Refugee Office, 1920-1947", "Registers of Inmates of the Armenian Orphanage in Halep, 1922-1930", 4 cilt.

yorduk. Oysa seçmeye çalışırken aslında hepsinin birbirinden ne kadar farklı olduğunu gördük. Seçme süreci bu sebeple çok zor ve sancılı oldu.

Çeviriler yapıldığı ve önsözler yazıldığı sıralarda IŞİD ve Suriye'den gelen göçmenler sorunu yaşanmaktaydı. Yezidi ve Süryani kadınlar IŞİD tarafından esir alınmakta, zorla evlendirilmekte veya pazarlarda satışa çıkarılmaktaydılar. Çocukların kaybolmaları da sıkça karşılaşılan bir durumdu. Suriye savaşında yaşananlar, bu coğrafyada 100 yıl önce yaşananların adeta bir tekrarı gibiydi.

Söylemek gereksiz ki, buradaki ifadeler hemen o yıllarda kayda alınmış olduğu için, daha sonra meydana gelebilecek hafıza kaybı tehlikesine maruz kalmamıştır ve soykırımdan hayatta kalan kadın ve çocukların başlarına gelenler hakkında son derece önemli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler, İttihat ve Terakki'nin Ermenileri imha etme politikalarını açık ve net olarak gözler önünde sermektedir. Bunun da ötesinde, belgeler bazı detaylar hakkında aydınlatıcı bilgiler de içermektedir. Örneğin, kâğıt üstünde alınmış bazı kararların pratikte hiçbir hükmünün olmadığını bu belgelerden öğreneceksiniz. Bilindiği üzere, alınan kararlardan bir tanesi Osmanlı ordusunda görevli Ermeni askerlerin ailelerinin sürülmeyeceği idi. Bu belgelerde, sürülmüş asker ailelerinin imha edilişlerinin hikâyelerini de bulacaksınız.

Elinizdeki kitabın yayınlanmasının son derece önemli bir anlamı daha vardır. Halep Kurtarma Evi kayıtları, Eylül 2014 tarihinde ATASE Arşiv eski Şube Müdürü Ahmet Tetik ve yayıncı Cihan Güneş tarafından *Halep Sığınma Evi 1922-1927 Danimarkalı Karen Jeppe Tarafından Tutulan Kayıtlar* başlığı ile yayınlandı. Kitapta yer alan kayıtlar büyük oranda tahrif edilmişlerdi; sıradan çeviri hataları ötesinde, kasıtlı yapılmış yanlış çeviriler ve çarpıtmalar söz konusuydu. Örneğin yazarlar, belgeleri öylesine tahrif etmişlerdi ki, kadın ve çocukların hemen hiç cinsel şiddete uğramadıklarını bile iddia edebiliyorlardı. Ahlâki sorumsuzluk olarak tanımlayacağımız bu bilinçli çarpıtma, geleneksel resmî Türk devlet inkârcılığının sadece küçük bir ör-

neği idi ve özel olarak üzerinde durulmayı hak ediyordu. Dicle Akar, Tetik ve Güneş'in yaptığı, inanılması zor tahrifatları ve sahtekârlıkları tek tek örnekleriyle gösterdi.

Belgeleri ve yazdığımız önsözleri ilgiyle okuyacağınızı ümit ediyoruz.

Halep Yetimhanesi Kayıtları

DİCLE AKAR

Kişisel bir not

Babam Dersim katliamından sağ kurtulanlardan. Henüz beş yaşındayken 54 akrabası gözlerinin önünde canlı canlı yakılarak öldürülmüş. Babam çok konuşmaz ve anlatmazdı başından geçenleri. Ama günlük yaşamımda Dersimli olmanın dayanılmaz ağırlığını hep hissettim.

1938 Dersim katliamında nelerin yaşanmış olduğuna ilişkin resmî bilgi belge hemen hemen yok gibidir. Konuya ilişkin devlet arşivleri hâlâ kapalıdır. Tek kaynak sözlü tarihtir, ama bu konuda da yeteri kadar çalışma yapılmamıştır. 2009 yılında Dersim 1937-38 Sözlü Tarih Projesi adlı projeyi başlatanlardan birisiydim. Proje sırasında ilk defa babamların kuşağının neler yaşadığını öğrenmeye başladım.

Görüşme yapan ekiplerden birisinin aktardığı bir hikâye beni çok etkilemişti. Yaşlı bir teyze ile görüşme için bir hafta sonrasına randevu almışlar. Teyze hasta yatağında yatıyormuş. Ekibimizin evin bahçe kapısından girdiğini duyunca bağırma-ya başlamış: “Nerede kaldınız, bütün hafta Azrail beni çağır-dı, ölecektim. Neler olduğunu anlatmadan ölemem dedim, sizi bekliyorum, niye geç kaldınız?” Zavallı teyze, başından geçen-

leri ya anlatamadan ölürsem diye bir hafta boyunca eziyet çekmişti. Mağdurlar başlarından geçenlerin herkes tarafından duyulmasını, öğrenilmesini istiyorlardı.

Halep Kurtarma Evi'nin 1922-1930 yılları arasında Ermeni soykırımından hayatta kalıp, eve ulaşabilen çocuklara ilişkin tuttuğu kayıt defterlerini gördüğümde ilk aklıma gelen o teyze oldu. Halep Kurtarma Evi raporlarının tozlu sayfaları arasında, bugün artık hayatta olmayan bu insanlar, siyah-beyaz resimlerden, "Nerede kaldınız, hikâyemizi anlatmak istiyoruz," der gibiydiler.

Bu defterlerdeki her bir kişide, 1937-38 Dersim katliamından sağ kurtulan babamı, görüşme yaptığımız yaşlı teyzeleri, amcaları gördüm. Bu insanların tümünü dinlemek, yaşadıklarını paylaşmak boynumuzun borcudur diye düşündüm.

O halde tarihi geri saralım ve Halep yetimlerini dinlemeye başlayalım.

Yetimhane kayıt defterleri

Halep'te Milletler Cemiyeti Komiseri Karen Jeppe'nin yönettiği Kurtarma Evi, 1 Mart 1922 tarihinden evin resmen kapatıldığı 31 Aralık 1927 tarihine kadar 1.700 yetim kurtarmıştır. Kurtarma Evi kapatıldıktan sonra da kurtarma çalışmaları 30 Ekim 1930 tarihine kadar devam etmiş ve yukarıdaki rakama 180 yetim daha eklenmiştir. Tüm dönem boyunca kurtarılan Ermeni yetimi sayısı 1.880'dir. Bunların yaklaşık 200 tanesi Kurtarma Evi'ne gelmeden önce akrabalarına ulaştırılmış, geri kalan 1.664 kişinin ise Kurtarma Evi'ne giriş kayıtları yapılmıştır. Bu kayıtlar 17 âdet defterde toplanmıştır.

Bahsi geçen 17 defterden sadece 5 numaralı defterin kayıtları bugün için elimizde yoktur. Şu anda bizim elimizde 16 defterde tutulmuş 1.564 yetime ait kayıt bulunmaktadır.¹

Her bir defter 100 çocuğa ait bilgiyi içermektedir. Defterlerdeki her sayfa bir kişiye ayrılmıştır. Ön sayfada kişinin adı, ba-

1 5 no.'lu defter haricinde 13 no.'lu defter de kayıptı. Matthias Bjørnlund bu defteri Danimarka Arşivi'nde buldu. Kendisine teşekkür ederim.

ba adı (11. defterden itibaren ana adı da dahil edilmiştir), doğum yeri ve tarihi gibi kimlik bilgilerinin yanı sıra yetimhane-ye geliş tarihleri ve varsa bir âdet resimleri de mevcuttur. Kimlik bilgilerinin altında her bir kişinin hayat hikâyesi yer almaktadır. Arka sayfada ise, kişinin Kurtarma Evi'ne geldikten sonra ne yaptığı ve/veya Kurtarma Evi'ni hangi tarihte terk ettiği ve nereye gittiği gibi bilgiler vardır. Kayıtlar İngilizce tutulmuştur.

Elimizdeki bazı kayıtlardan, Kurtarma Evi'ne geldikten sonra kadın ve çocuklarla uzun görüşmeler yapıldığını ve ayrıntılı notlar tutulduğunu anlıyoruz. Çocuklardan alınan bu bilgiler, daha sonra özetlenerek ve belli kriterlere göre gruplandırılarak elimizde bulunan kayıt defterlerine aktarılmışlardır. Kayıtlardaki el yazılarından bu kayıtları tutanların farklı kişiler olduğunu anlıyoruz. Bu nedenle bazı kayıtlar diğerlerine göre daha detaylı bilgiler içermektedir.

Karen Jeppe, 31 Aralık 1927 tarihinde yazdığı bir raporda 1.484 Ermeni yetim hakkında ayrıntılı istatistiki bilgiler vermiştir. Bu tarihten sonra kurtarılan 180 yetime ait bilgileri de biz Karen Jeppe'nin bilgilerine ekledik ve aşağıdaki istatistiki bilgileri oluşturduk. Kendimizi sadece istatistiki verilerle sınırlamadık, aynı zamanda kayıtların içeriğine ilişkin bazı tasnifler yaptık ve detaylı bilgiler verdik.

Aşağıdaki tablolarda 1'den 4'e kadar olanlar Karen Jeppe tarafından hazırlanmıştır. Biz bu listeye sadece eksik olan 180 kişiye ait bilgileri ilave ettik. 5, 6 ve 7 no.'lu tablolar ise tarafımızdan hazırlanmıştır. İstatistiki bilgiler aşağıdaki gibidir: